

Глобус

Варненски срещи от третия вид (или накратко за шведските библиотеки)

Калина Михайлова / kalinam@libvar.bg

РБ „Пенчо Славейков“ – Варна

В края на 2022 г. РБ „Пенчо Славейков“ спечели проект за акредитация по Програма „Еразъм+“ на Европейската комисия в сферата на неформалното образование за възрастни. Акредитацията дава възможност на институции, подготвили предварителен план за изпълнение на дейности за

образователна мобилност като елемент от развитието си, да получат финансиране при облекчена процедура за кандидатстване. В рамките на проекта (2023 – 2027) Варненската библиотека ще осъществи пет вълнуващи срещи за обмяна на опит в различни европейски държави.

Защо Швеция?

За първата от петте мобилности пътувахме до Швеция. Въпреки че секторът стои далеч от нашата действителност, решихме да отидем именно там, за да видим на практика как работят шведските библиотеки със своята общност и местните власти. Всеизвестен факт е, че скандинавските библиотеки се развиват изключително бързо и техният модел на библиотечно обслужване в момента се определя като европейската модерност в сектора. Шведската библиотечна система е със силно потребителски ориентирана концепция, а Шведската библиотечна асоциация докладва над 80% посещаемост на публичните библиотеки в страната.

Целта на посещението беше да се запознаем с максимално широк спектър от разнообразните видове библиотеки в Швеция. В края на септември 2023 г. в една много интензивна 5-дневна работна програма посетихме 6 града и 10 различни институции в Западна Швеция, а за десерт остана най-голямото книжно събитие в скандинавския свят – панаирът на книгата в Гьотеборг. В надпревара с времето, влаковете и шведската система за купуване на билети за обществен транспорт успяхме да осъществим няколко изключително ползотворни срещи с колегите ни от:

- училищната библиотека в De la Gardie gymnasiet в Лидшюпинг;
- Градската библиотека в Скара;¹
- частично реновираната и разширена библиотека във Вара;
- обновената Градска библиотека във Венершбори;
- обновената Градска библиотека в Тролхатан;
- Отдел „Културно развитие“ към Община Гьотеборг;
- новопостроения Културен център в кв. Бергшюн в Гьотеборг;
- „Бързата“ библиотека „300m²“ в Гьотеборг;
- Регионалната библиотека в Гьотеборг;
- мобилни библиотеки в Гьотеборг.

Впечатленията от това пътуване са много и трудно биха се събрали в няколко страници. Шведските библиотеки са многофункционални мултифункционални, в които можеш да пиеш кафе, докато си ремонтиращ дрехите или записваш нов епизод за подкаста си, да се срещнеш с приятелки, докато храниш или преповиваш бебето си в специално оборудвано за това помещение, да ходиш бос между книгите и да учиш в група с приятели, седнал в удобно кресло или на мек диван с пухкави възглав-

ници. Те са капсула на времето, събрала в себе си всичко от Омир до Юн Фосе, в която всеки може да вземе онова, от което има нужда безплатно, без допълнителни уговорки и ситен шрифт.

Културният център в емигрантския квартал Бергшюн в Гьотеборг

В Швеция библиотеките нямат проблем с пространството – сградите са широки и светли и с много свободна площ за правене на всевъзможни неща, оборудвани са с многофункционални и красиви мебели, а лавиците са подредени като в магазин. Много трудно могат да се видят библиотекарите по гишетата – шведите са успели да създадат добре функционираща система с невидими библиотекарите, в която станциите за самостоятелно обслужване са навсякъде. Но ако оставим настрана материалната база и финансирането, услугите им приличат на тези у нас – насърчаване на четенето, културна и социална интеграция и създаване на любов към книгите. Затова този разказ ще бъде за няколко различни акцента в Швеция, които определено впечатляват.

Училищните библиотеки

Бяхме подготвени за космически гледки, но не очаквахме това да се случи още първия ден, и то в училищна библиотека. Пътуването ни из Швеция започна с посещение на библиотеката в професионалната гимназия De la Gardie в Лидшюпинг. Училището е най-голямото в региона, предлага 17 професионални направления и в него се обучават над 2000 ученика. Разположено е в няколко свързани помежду си сгради и отвън изглежда като университетски кампус, а библиотеката се намира точно в сърцето му. Тя е първото, което виждат посетителите на основната сграда, приличаща повече на мол, отколкото на училище.

Библиотеката разполага с фонд от 31 000 тома, раздава около 8000 библиотечни единици на година, има 350 посещения на ден и около 145 групови срещи в рамките на учебната година. В библиотеката работят двама библиотекарите на пълен работен

¹ Библиотеката приютава най-старата книга в Швеция – Skramissalet.

ден и един със съкратено работно време. Правилата на училището включват задължителна обиколка на всички първокурсници из библиотеката, за да се запознаят с възможностите, които тя предлага. Регулацията на библиотеката е проста и не е по-различна от познатите системи у нас: да участва активно в обучението; да насърчава и развива четенето; да подпомага дигиталната и медийна грамотност у децата; да разполага с материали, свързани с различните учебни програми; да е отворена по време на целия учебен процес и учебна година; да има винаги поне един библиотекар на разположение и да предлага уютна обстановка за учене в групи.

Разположена между стъклени стени, въздушни тераси и вити стълби, библиотеката събира децата в свободното им време. Сред светлина, меки възглавници и удобни кресла в този приглушен оазис наред гимназията учениците разговарят, играят, четат, учат, дори ядат там. Във времето, в което я посетихме, библиотеката беше пълна и местата за учене – заети. Навсякъде има изложени книги и съвети за четене, симпатично рамкирани, TikTok подредени, с текстове и изображения, които привличат окото. Гимназиалните библиотеки са сравнително подценявани на фона на усилията в началното образование, а визуалните изображения са важни, за да уловят погледа на учениците във време, когато обхватът на вниманието се свива. В процеса на работа е важно библиотекарят да знае върху какво работят учениците, какви са учебните програми и как това да изглежда вълнуващо и привлекателно за тях. Освен с учениците, библиотеката е много тясно свързана и с преподаването, затова доброто сътрудничество между учителите и училищния библиотекар е от съществено значение. Библиотекарите знаят върху какво работят всички класове, подбират теми и поръчват подходящи книги, а учителите винаги могат да отидат при тях за специални поръчки. Това е органично сътрудничество, което в крайна сметка насърчава цялата култура в училището.

Училищната библиотека в Професионалната гимназия De la Gardie

Защо беше важно да видим библиотека от подобен тип? Краткият отговор е – политиката. Според шведското законодателство всяко училище трябва да има библиотека. Дори е възможно учебната година да не започне, ако училището не разполага с план за създаване и развитие на библиотека. Към момента няма регламент за функционирането на тези библиотеки и формата на съществуването им зависи от решенията на администрацията на училището – понякога те са органичен и активен елемент от структурата му, а друг път – прашна формалност. През последните години шведската библиотечна общност започва да лобира за промяна на законодателството в посока на увеличаване на ролята и значението на училищните библиотеки в образователния процес и прави стъпки да убеди правителството, че липсата на обучен персонал в училищните библиотеки е голяма грешка. Защо обаче рафтовете с книги в класните стаи не могат да бъдат припознати като училищна библиотека? И защо това, че има публична библиотека наблизо, не е достатъчно? Оказва се, че училищните библиотеки, които разполагат с квалифициран персонал, допринасят за по-добри резултати и по-добър успех на учениците в сравнение с училищата, в които няма библиотекар. Според доклада на Националната библиотека на Швеция за 2022 г. обаче, едва половината от библиотеките в държавните училища разполагат с квалифициран персонал.

В този контекст през есента на 2023 г. шведското правителство предприема законодателна реформа в областта на образованието, свързана с реконструкция на училищната библиотека. Промените регламентират предназначението на училищните библиотеки – от 2025 г. всяка училищна библиотека ще трябва да бъде образователен ресурс за насърчаване на обучението, да подпомага медийната и информационната грамотност и да разполага с обучен библиотекар, като препоръките са това да е персонал с образование в библиотечно-информационните науки. Инвестицията ще започне през 2025 г. с малко повече от 200 милиона шведски крони, заделени за информация и проучване, а от 2026 г. тя ще се финансира изцяло с близо 450 милиона шведски крони годишно. Очаква се да се открият около 1300 нови работни места.

Зелената идея

Швеция е първата страна в света, която приема закон за опазване на околната среда още през 1967 г. и оттогава не поглежда назад. Страната успява да развива икономиката си като същевременно намалява въглеродните си емисии. От десетилетия Швеция е в челната десетка на Индекса за

екологична ефективност (EPI) и се слави с изключително чист въздух и чиста вода. За сравнение в последното издание на Индекса (2022) България се намира на 41 място от 180 страни.

Библиотеката в Тролхатан

Устойчивото развитие е много повече от екология, околна среда и климат. Защо една градина на покрива не прави библиотеката зелена? Освен екологични и енергийно ефективни сгради, възобновяема енергия и кръгова икономика, е важно оперативните процедури и процеси в институцията да са устойчиви. Още със своето замисляне библиотеката допринася за устойчивостта, тъй като дейността ѝ се основава на споделяне на ресурси. Рециклиране и разделно събиране на отпадъци, споделени пространства, устройства и ресурси, екологично образование, грамотност и ангажираност също водят до положителен въглероден отпечатък.

Като място, отворено за всички, обществените библиотеки допринасят за социалната устойчивост не само когато помагат на посетителите да пишат домашните си или да проверяват електронната си поща. В библиотеката в Тролхатан организират редовни срещи, на които специалисти съветват хората как да бъдат енергийно ефективни, отговарят на въпроси за инсталиране на слънчеви панели, за съхранение на енергия и др. В библиоте-

ката във Венершбори отдават под наем различни електронни устройства или игри, за да се намали потреблението на ненужни джаджи. Библиотеката в Гьотеборг предлага шевни машини на място или под наем, с които хората да си ремонтират дрехите (и те наистина го правят – видяхме с очите си). В библиотеката в кв. Бергшён (Гьотеборг) потребителите могат да ползват студио, в което да запишат новия епизод от своя подкаст или да монтират следващия си видеовлог.

Сградата на Регионалната библиотека в Гьотеборг

Многофункционалност, минимализъм, гъвкавост, приспособимост и оптимизация са ключовите думи за шведската действителност. Сградата на Регионалната библиотека в Гьотеборг например е ремонтирана изключително хитро – около сградата на библиотека е изградена втора, която я обгръща подобно на черупка или стъклен похлупак като по този начин я разширява във всички страни. Така с по-малко средства се постига повече функционалност. Системата от библиотеки в Гьотеборг има и друг интересен метод за оптимизиране – някои от филиалите имат плаващ фонд. Човек може да си поръча книга онлайн и да я вземе от всеки един клон, който му е удобен в града, а след това да я върне отново където иска (обикновено това е в района, в който живее). По този начин филиалите из кварталите комплектуват фондовете си – те се състоят от точно онези книги, които търсят техните читатели. Така се намалява нуждата всеки един филиал да поддържа екземпляри от едно и също издание.

Мобилните библиотеки

Мобилните библиотеки в Швеция се раждат колкото от любов към книгите, толкова и от необходимост. Швеция, наред с Финландия, Норвегия и Исландия, е една от най-рядко населените страни в ЕС. Хората живеят на големи разстояния едни от други и не винаги имат библиотека наблизо. Само в Стокхолмския архипелаг има над 24 000 острова, по-голямата част от които са достъпни единстве-

но по вода. Когато през 1953 г. bokbåten (книжно-корабче) тръгва на първото си плаване, то се превръща в основния начин, по който жителите от островите могат да получат нови книги. Така Швеция изпреварва останалите страни в региона и е горд собственик на най-старата скандинавска водна библиотека.

В европейски контекст мобилните библиотеки в Швеция се появяват сравнително късно. В края на 40-те години на XX век градската библиотека в Борах (в близост до Гьотеборг) пуска в действие първия експериментален библиобус в Швеция. Инициативата на Борах се оказва толкова успешна, че много бързо е последвана от няколко други града. За сравнително кратко време услугата се разраства дотолкова, че 20 години по-късно почти всички области в страната имат мобилни библиотеки, дори се създава водна библиотека.

По време на престоя си в Швеция успяхме да видим три различни мобилни библиотеки, но ще ви разкажа за тези в Гьотеборг, и то не само защото през 2022 г. получават награда за мобилна библиотека на годината. Библиобусите са два – единият е с приказна гора, а другият – с пътешествие из космоса. Те са единствените електрически библиобуси в Швеция, а маршрутите и местоположението им могат да се следят от мобилното приложение на библиотеката. Маршрутът е предварително разписан и съгласуван с местната власт, но ако има нужда от разрешение за специално отклонение от него, е достатъчно само едно телефонно обаждане. Имат цялото съдействие на общината. Откъдето и да минат, те привличат вниманието и са очаквани с радост както от децата, така и от възрастните. Дизайнът на автобусите е готов и се избира от каталог на производителя. Тези са с по-голям вход, рампа за инвалидни колички и нисък под, което улеснява влизането на посетителите. Интериорът е адаптиран за деца: меки дивани, уютни кътчета, щастливи цветове, книги и игри, изложени на ниска височина, така че да се виждат лесно.

Космическият библиобус в Гьотеборг

Мобилните библиотеки в Гьотеборг са предварително таргетирани за деца до 12 години, но всеки е добре дошъл. Функционират като истински библиотечен филиал – в тях можеш да си направиш регистрация в библиотеката, да получиш предварително резервираните си книги или да върнеш вече прочетените, да потърсиш нови заглавия или просто да се позабавляваш, докато летиш с ракета в космоса и гледаш през илюминатора. Но най-важното, с което разполага мобилната библиотека, е библиотекарят. Има много възрастни хора, които не боравят с интернет и библиотекарите им помагат да се справят с резервациите. Библиобусите имат програма от събития, в която библиотекарите работят с децата, играят игри, четат им на глас или участват в театър. Автобусите се движат всеки ден от седмицата, а веднъж в месеца посещават специализирани домове за деца с функционални увреждания. Графикът включва и ежедневни посещения до детските градини в Гьотеборг – 135 визити месечно. Посещенията се оценяват много високо, защото често хората пътуват твърде дълго, докато стигнат до библиотеката. А понякога това е единственият начин децата от предградията да разберат какво представлява библиотеката.

Въпреки че поддържането на библиобус е скъпо и не всяка библиотека може да си го позволи, равният достъп на всеки гражданин до информация и знание е приоритет. Основната цел на мобилната библиотека е да стигне до онези потребители, които нямат възможност да я посещават физически. В по-малките градове например разнасят книги с велорикши. Побират много, щадят природата и се зареждат лесно. Освен това е забавно. Хората любопитстват, спират, за да разпитат за велосипеда, и така неусетно си тръгват с книга.

Велорикшата на библиотеката във Вара

Библиотечните „кооперации“

В библиотечната среда сътрудничеството на глобално, национално или местно ниво не е непознато. Шведските библиотеки, като навсякъде, си сътрудничат активно извън сектора – със спортни клубове, местни вестници или културни асоциации. Алтернативните форми на сътрудничество също са извадени на дневен ред – приватизацията на обществени библиотеки (като случая в Нака) продължава да предизвиква оживени дискусии. Но в последните години създаването на регионални библиотечни кооперации в Швеция се засилва и се превръща в тенденция.

Успяхме да се запознаем с политиките на две такива обединения – Bibliotek Västra Skaraborg (Библиотеките в област Западна Скара, което включва градовете Вара, Лидшюпинг, Скара, Есунга, Гросторп и Гьотене) и Biblioteken i Fyrstad (Библиотеките в област Фирстад, което включва градовете Венершбори, Тролхатан, Лисекилс и Удевала). Колегите споделят, че кооперациите са удобен начин потребителите да получат достъп до повече ресурси и по-добро обслужване, а библиотеките – да намалят разходите си. За разлика от сътрудничеството, в което има голяма доза непредсказуемост, кооперацията се ръководи от борд, има създадено споразумение за работа, което предполага предвидими резултати.

Библиотеката във Венершбори

Библиотеките в обединението имат общ каталог и система за заемане и връщане, поддържат общ уеб сайт, на който е достъпен културният календар, работното време и информация от друг характер, както и общи бази данни за електронните услуги. Регистрацията важи за всички библиотеки в обединението и за всичките им ресурси едновременно. Потребителят може да заема, резервира и връща материали при едни и същи правила от която и в която библиотека пожелае. За да достигнат

физически книгите до потребителите, във всяка библиотека е създаден логистичен център, който е стройно организиран по градове и дни. Заявките се събират и в съответния ден книгите стигат до получателите си. Ако потребителят иска да чете електронна книга или да гледа филм, е достатъчно да влезе в съответното приложение, да избере обединението, в което членува, и да въведе номера на читателската си карта. Така той получава достъп до всички ресурси в базата данни на обединението.

Предимствата от подобен вид сътрудничество не са само за потребителите. Библиотеките получават разширен обхват на ресурсите си не само по отношение на материалите, с които разполагат, но и по отношение на персонала. За да работи добре самостоятелно, една библиотека трябва да притежава много и различни компетенции, но ако участва в кооперация, един специалист може да сътрудничи на останалите и тогава библиотеката няма нужда от целия набор специалисти. Същото важи и при културните събития. При кооперирането става излишно една библиотека да се опитва да покрие целия спектър интереси на своите потребители – ако една библиотека има читателски клуб за тийнейджъри, друга развива клуб за деца например.

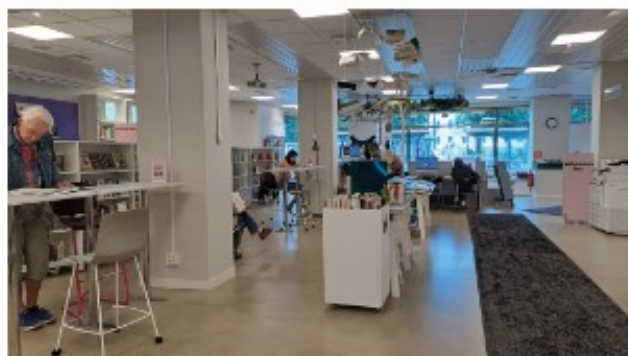
Разбира се, не липсват и предизвикателства. Добрата комуникация и функциониращата транспортна система между библиотеките е жизненоважна. Трябва да се създадат общи правила и процедури при обслужване на заявките, общи политики по отношение на покупките, така че различните библиотеки да имат по-ясни области на отговорност, да се разпределят дейностите между библиотеките, тъй като предпоставено по-малките са по-привилегирани. Същевременно библиотеките запазват локалния си характер и продължават да работят по същия начин с общността си както преди. Интересното е, че въпреки предизвикателствата, създаването на библиотечни кооперации е все по-силна тенденция в Швеция.

Близко до хората

Когато през 2011 г. голямата библиотека в Гьотеборг затваря врати за няколкогодишен ремонт, се взема решение да се отвори малък филиал в центъра на града, който да поеме част от обслужването на читателите. В Гьотеборг „център“ е доста условно понятие – разстоянието между централната гара и централната библиотека е близо 5 км и изисква нарочно усилие. Така се ражда „300m²“ – иновативна концепция за бърза библиотека. Разположена на комуникативно място близо до два от най-големите хъба за обществен транспорт, тя е удобна

за всеки, който бърза между влакове, автобуси и трамваи. Филиалът предлага основните жизненоважни функции на една библиотека като получаване на заявки и връщане на книги и има щедро работно време – работи от 8 сутринта до 8 вечерта в делничните дни, а в почивните дни – от 10.00 до 18.00 ч. Амбицията на „300m²“ е да бъде удобен път към библиотеката за нови посетители като акцентира върху новини, съвети за книги и бързо и лесно обслужване. В момента „300m²“ е един от най-посещаваните клонове на библиотеката.

Както се досещате, името на клонка идва от площта му. За стандартите на шведска библиотека това е доста малко помещение, затова там всичко е редуцирано и оптимизирано. Фондът е плаващ и се състои от върнати и незаемени книги, има само 4 места с компютър и около 10 места за четене. Специална селекция от книги със съкратен срок за заемане (7 дена) е разположена точно до вратата – взимаш и бягаш. Предлагат и голям набор готови пакети с тематично подобрени книги за онези, които нямат време да разглеждат лавиците.

Почти цялото помещение на библиотека „300m²“ в Гьотеборг

Концепцията шведските библиотеки да бъдат близо до хората и да се вслушват в техните нужди е видимо водеща. Освен „бърза“ библиотека, която да отговаря на съвременния начин на живот, се срещнахме с още една интересна концепция – тази за удълженото работно време. В по-малките градове, където гъвкавостта в работното време на персонала е ограничена, е внедрена услуга, която позволява на потребителите да влизат в библиотеката, когато тя е затворена и в нея няма библиотекари. Видяхме как това работи на практика в библиотеката в Скара, но услугата е доста популярна и на други места. В тези допълнителни часове достъпът до цялата библиотека е сравнително ограничен (като помещенията за администрацията например), но потребителите могат да заемат и връщат книги, да си вземат заявките, да учат, да използват безжичната мрежа на библиотеката, да четат книги, вестници и списания.

Услугата се ползва от потребители, навършили 18 години след предварителна регистрация за нея. Тя дава възможност да се влезе в библиотеката няколко часа преди началото на работното време и няколко часа след края му с помощта на специален код, който автоматизираната система изпраща при поискване. Кодът се въвежда на електронно табло пред входа и вратата се отваря. От наша гледна точка, разбира се, се изисква огромна смелост да пуснеш читатели в библиотеката без наличие на квалифициран персонал в нея. Колегите от библиотеката в Скара споделиха, че за няколко години, в които услугата съществува, нямат нито един инцидент – открадната книга, счупен рафт или хвърлени боклуци.

Старата библиотека в Скара

Фика

Забравете за ИКЕА и АББА. Всичко, което трябва да знаете, ако отивате за пръв път в Швеция, е фика. Много е трудно да се обясни с една дума какво е фика. Най-лесно може да се преведе като кафе-пауза, но думата е натоварена с много повече значения. Фика е толкова дълбока традиция, че се включва като клауза в трудовия договор, а компаниите имат специален бюджет за това. За фика може да се мисли като за концепция, ритуал, състояние на ума. Фика има някакъв свещен, граничещ с лудост, статут в цялата страна. Фика не може да се случи докато си сам на бюрото. Фика е социален феномен и национална институция в Швеция. Буквално. С фика се продават чаши, магнити, престилки, сувенири, книги с рецепти и какво ли още не.

Ако изведнъж се появи необичаен шум или раздвижване – значи е време за фика. Два пъти през работния ден – преди обед и в следобедните часове, колективът се среща на кафе или друга на-

питка със сладки или сандвич. Звучи обикновено, но какво точно се яде и пие по време на фика не е толкова важно. Същественото е времето, прекарано в общуване с другите. Колеги и партньори се събират в неформална обстановка, разговарят, смеят се, разказват си истории, презареждат батериите, намаляват темпото и отдъхват за малко. А шведите твърдят, че най-добрите решения се вземат по време на фика. За новодошли или гости като нас фика е начин да се получи чувство за близост и приемане. Така се запознахме с изкуството на бавното пиене на кафе в съпровод с типичните *kanelbullar*

(канелени ролца), *chokladbullar* (овесени топчета с шоколад), както и с *glassbulle* (сладоледената поничка, позната само във Венершбори).

Това е една много малка част от впечатленията ни от обиколката в Швеция и шведските библиотеки. Със сигурност има още много фика сладкиши, които чакат да бъдат открити. Пожелаваме и на вас, и на нас да се срещнем с тях.

Ключови думи: мобилни библиотеки, неформално образование, обществени библиотеки, училищни библиотеки, шведски библиотеки, Регионална библиотека „Пенчо Славейков“ – Варна